

Kan magten fornuftbestemme religionen?

*Cand. phil. Niels Mattsson Johansen
og ekstern lektor, ph.d. Mads Peter Karlsen*

Lars Albinus, *Religion, magt og kommunikation – Filosofiske overvejelser over religionens betydning i moderniteten, set i krydsfeltet mellem Foucault og Habermas*, Aarhus: Aarhus Universitetsforlag 2010. 712 s. Kr. 498.

Abstract: This review presents a short introduction to the main problem addressed in Lars Albinus' doctoral thesis *Religion, Power and Communication* ensued by a critical discussion of the following three central issues at stake in the thesis. First, the thesis' ambitious attempt to produce a dialectical reading of Foucault's analytics of power and Habermas's theory of communicative action is evaluated. Then, after a compressed outline of the solution that the thesis proposes to its main problem, this solution is discussed. And last, the notion of a post-metaphysical non-authoritative God indicated in the thesis is briefly considered.

Key words: Lars Albinus – Religion – Modernity – Secularisation – Foucault – Habermas – Power – Kommunikation.

Moderniteten rummer et paradoks, som religionsvidenskabsfolk og teologer længe har forsøgt at få greb om, men som har det med at glide dem af hænde, nemlig det paradoks, at religionen – i hvert fald i den vestlige kulturkreds – på én og samme tid synes både at forsvinde og forblive. For at tage et banalt eksempel med lidt lokalkolorit: danskerne forsvinder ud af kirkerne, mens de fortsat (endda til trods for kirkeskatten) forbliver medlemmer af Folkekirken. Den traditionelle sekulariseringsteori er de seneste årtier således blevet udfordret af det faktum, at religionens ophør altså lader vente på sig. Ja, man er som bekendt sågar begyndt at tale om 'det postsekulære samfund' og 'religionens genkomst'. Men samtidig synes sekulariseringsteorien stadig at have ret i sin grundlæggende tese om, at religionens autoritetsfunderende og normsættende rolle har været, og fortsat synes at være, aftagende. Spørgsmålet er, hvordan vi (deskriptivt) kan forstå og ikke mindst, hvordan vi (normativt) bør forholde os til religion i en sådan situation.

Dette dobbelte spørgsmål forsøger Lars Albinus i sin digre teologiske doktordisputats at nærme sig et svar på. Afhandlingens vej til dette svar går over en særdeles omfattende, imponerende grundig og yderst velkvalificeret undersøgelse af to af samtidens mest indflydelsesrige filosofiske forfatterskaber, Michel Foucaults og Jürgen Habermas'. Ledetråden i denne filosofiske 'omvej' er begreberne magt og kommunikation, der udgør centralnervesystemet i henholdsvis Foucault og Habermas' filosofi. Det er med udgangspunkt i disse to begreber, at Albinus forsøger at belyse religionens betydning i moderniteten. Dette metodiske greb afspejles i afhandlingens komposition. Afhandlingen er således delt op i fire kapitler, hvoraf de tre første kapitler, der udgør omkring halvdelen af bogen, består af en introduktion til Foucault og Habermas, samt en dybtgående gennemgang af begreberne kommunikation og magt. De tre første kapitler danner hermed grundlag for og præparerer den efterfølgende diskussion, der udfoldes i afhandlingens sidste og suverænt længste kapitel, af religion hos Foucault og Habermas (men også mere generelt).

Afhandlingen behandler på sine over 700 tætskrevne sider en lang række interessante underproblemer og indgår i utallige centrale diskussioner i den efterhånden enorme receptions litteratur, som omgiver de to filosofiske forfatterskaber. Det er en umulig opgave at berøre alle disse forhold her. For slet ikke at tale om at gøre det på en måde, som yder dem den retfærdighed, der tilkommer dem. I stedet vil vi nøjes med at fokusere på tre afgørende temaer.

1. Foucault og Habermas?

Lad os begynde med det oplagte spørgsmål: Hvorfor egentlig Foucault og Habermas? Ingen af disse to filosoffer har noget videre prangende religionsfilosofisk eller teologisk CV. Mens Foucault stort set intet sted i sit forfatterskab forholder sig eksplicit til klassiske religionsfilosofiske eller teologiske problemstillinger, har Habermas kun vist en ganske beskedne (om end på det seneste voksende) interesse i denne retning. Det betyder dog ikke, som det også fremgår af gennemgangen i afhandlingens indledning af den religionsvidenskabelige og teologiske reception af Foucault og Habermas, at deres forfatterskaber ikke har sat sit aftryk på eller ingen relevans har for disse discipliner. Albinus' hovedargument for sit valg af Foucault og Habermas er imidlertid, at de præsenterer to af de mest indflydelsesrige modernitetsopfattelser og dermed udgør et godt afsæt for en analyse af religionens aktuelle rolle (17). Men, kunne man indvende, de udgør måske også to af de mest forskelligartede opfattelser af moderni-

tet. Så hvorfor ikke bare holde sig til den ene? Hvorfor egentlig Foucault og Habermas?

Det er velkendt, at der i starten af 1980'erne var planer om en fælles konference med Foucault og Habermas. Foucaults pludselig død i 1984 satte imidlertid en endegyldig stopper for realisering af en sådan plan. Når man alligevel i dag taler om 'Foucault-Habermas debatten', så er det fordi, Habermas efterfølgende har været genstand for omfattende diskussion i Foucault-receptionen og omvendt. Som man også kan læse ud af Albinus' kortlægning af debatten i afhandlingens første del, er omdrejningspunkt for denne virtuelle diskussion mellem Foucault og Habermas en grundlæggende uenighed i forståelsen af modernitet, som bunder i markant forskellige opfattelser af forholdet mellem magt og rationalitet.

Albinus benægter naturligvis ikke denne forskellighed, men han afviser den herskende tendens i receptions litteraturen til at vurdere Foucault og Habermas på hinandens præmisser. En tilgang, der sat på spidsen betyder, at mens Habermas-lejren fremstiller Foucault som en uansvarlig, irrationel modernitetskritiker, der reducerer alting til magt og dermed belejligt slipper for enhver forpligtende stillingtagen, så udråber Foucault-lejren Habermas til en naiv humanist, der tror blindt på en herredømmefri kommunikation funderet i et abstrakt selvlovgivende fornuftssubjekt. I modsætning til en sådan (falsk) modstilling forsøger Albinus sig med en tilgang, hvor Foucault og Habermas på egne præmisser bringes i en med hinanden supplerende og modificerende samtale med henblik på at tænke forholdet mellem magt og kommunikation som en dialektisk relation (19f). Det er altså ikke et spørgsmål om enten-eller, men om både-og. Med Albinus' ord: "Imod Habermas [og med Foucault] indvender jeg altså, at magt i kommunikativ henseende ikke kun bør betragtes som et parasitært fænomen. Imod Foucault [og med Habermas] indvender jeg, at der er brug for et mere ekspliciteret begreb om rational normativitet, end han med sin 'empiriske' fremstillingsform synes at ville vedkende sig" (20). Vel kan Foucault og Habermas ses som hinandens mest afgørende udfordringer, men i Albinus' optik er det netop derfor, at det er frugtbart at bringe dem sammen.

Albinus' dialektiske læsning af Foucault og Habermas er overordnet set både forfriskende og sympatisk. Men kompromiser er som bekendt aldrig gratis. Så spørgsmålet er: Hvad er prisen for en sådan læsning? Når Albinus for eksempel ønsker at supplere Foucaults empirisk forankrede, og derfor forholdsvist løseligt definerede, fornuftsbegreb med et tydeligere og mere konsistent (kort sagt, habermasiansk) fornuftsbegreb, risikerer han så ikke samtidig at underminere en af hjørnestenene i det, man kunne kalde Foucaults begrebsaktivis-

me, dvs. hans insisteren på at udvikle sit analytiske begrebsapparat i et vekselvirkningsforhold med den specifikke del af virkeligheden, som han er interesseret i at undersøge? Ligeledes kunne man spørge, om det ikke er problematisk, at Albinus ønsker at supplere Foucault med et mere ekspliciteret begreb om normativitet, når Foucault nu netop gør en dyd ud af at undgå en kritisk position, hvorfra han på baggrund af en på forhånd defineret universel målestok afsiger dom over det, han kritiserer, for i stedet at nøjes med en form for uspecificeret normativitet, der i yderste instans alene består i at fremhæve kontingens og forandring frem for nødvendighed og uforanderlighed? Kort sagt, på Foucaults egne præmisser virker det ikke umiddelbart oplagt, hvad det er, han vinder ved en sådan læsning.

Albinus' argument for dette habermasianske 'supplement' er dels at Foucaults frihedsbegreb i virkeligheden udtalt forudsætter et mere konsistent begreb om en fælles normativitet og rationalitet, dels en eftermetafysisk forpligtelse til at eksplicitere de forudsætninger, som man baserer sin kritik på (435f). Sat på spidsen kan problemets kerne illustreres gennem det velkendte spørgsmål, om man (som Foucault) kan være teoretisk antihumanist og samtidig i praksis forsvare menneskerettighederne. Albinus' svar syntes – i modsætning til Foucaults svar – at være nej. Foucault må reddes fra, hvad der syntes at være en indre selvmodsigelse i hans tænkning.

2. Religion mellem kommunikation og magt

Lad os nu vende tilbage til afhandlingens grundlæggende problemstilling. Set i krydsfeltet mellem de gensidigt supplerende begreber magt og kommunikation: Hvordan kan vi så forstå, og hvordan bør vi forholde os til religionen i dag? Albinus svar er i ultrakort form, at disse to begreber giver os mulighed for at opnå en forståelse af, at religionen ikke længere er, og ikke længere kan være det, den var engang. Deskriptivt giver Habermas og Foucault os et blik for den religiøse magts svækkelse i moderniteten, men også for at der samtidig ligger en anden magt i denne svækkelse, der viser sig i religionens æstetiske og etiske betydning. Normativt skal den kommunikative fornuft bruges til at begrunde og udstikke retning for en magtøvelse, som skal afgrænse religionen fra den politiske sfære med henblik på herved at åbne et nyt rum for en ekspressiv eller religiøs-æstetisk erfaringshorisont (26f). Anderledes sagt, afviser Albinus, at religionen kan eller skal have en *kulturbærende* funktion i et moderne demokratisk samfund. Derimod kan religion i visse henseender og under forudsætning af, at den underordner sig de demokratiske spilleregler,

fungere som en kulturbevarende instans. Løsningen på afhandlingens grundproblematik er velargumenteret og elegant udformet. Men vi vil dog alligevel tillade os at fremføre en enkelt kritisk overvejelse.

Under sin forelæsningsrække *Sécurité, territoire, population* på *Collège de France* i 1978 beskriver Foucault, hvordan der historisk set på magtteknologiernes niveau har været et skel mellem politisk magt og så det, han kalder pastoralmagt. Det er en central pointe for Foucault, at disse to magtformer ikke er identiske med institutionerne staten og kirken, og at skellet mellem dem heller ikke er identiske med den moderne skelnen mellem stat og kirke. Ifølge Foucault er der imidlertid siden 1700-tallet sket en sammenfletning af disse to magtformer, hvilket betyder, at selvom kirken i dag er sat uden for direkte politisk indflydelse, så indvirker den pastorale magtform – om end i en lettere forskudt og omformet udgave – fortsat på vores måde at forholde os til os selv og hinanden på, herunder også når det gælder vores politiske forhold. Foucaults fremstilling, som Albinus ikke diskuterer eksplicit, synes at rejse to spørgsmål. På et deskriptivt niveau: Kan man på baggrund af Foucault tale om, at moderniteten entydigt har betydet, at religionens politiske magt er blevet svækket? Antyder Foucault ikke tværtimod, at den – i hvert fald i én forstand – er blevet styrket i kraft af udsprelsen af en pastoral magtform? På et normativt niveau: Hvis det forholder sig sådan som Foucaults overvejelser over pastoralmagten antyder, kan magten så overhovedet fornuftsbestemme religionens plads?

3. Gudsbegrebets nye betydningspotentialer?

Afhandlingen er Albinus' forsøg på en og samme tid at skræve over sekularisternes påstand om det traditionsbårne gudsbegrebs bortvisnen i moderniteten, samtidig med at han antyder muligheden for et andet, ikke-metafysisk betydningspotentiale af gudsbegrebet. Korsets dobbeltbetydning af både nederlag (Guds død) og sejr (overvindelsen af døden) videreføres elegant, når metafysikken og religionens *Stunde Null* åbner for at tolke det moderne menneskes tabserfaring som en mulighed for at undersøge "vores opfattelser af vilkår og sammenhænge, der tidligere, gennem de religiøse normers svar, var lukket land for den kritiske erkendelses spørger" (24). I ruinerne fra autoritetens Gud antydes en antiautoritær gud uden den velkendte 'faderlige' omsorg som sidste instans; ligesom muligheden for religionen som inspirationskilde emanciperet fra "den blinde lydigheds farlige loyalitet" (24) antydes. Lanceringen af et sådant ikke-autoritært gudsbegreb spiller vel også en afgørende rolle for at trække på netop

Habermas og Foucault; det stiltiende argument synes at være, at de læst op imod hinanden tilsammen evner at formulere et ikke-autoritært gudsbegreb. For en teologisk vurdering af afhandlingen må det være afgørende, om den forløser dette nye gudsbegreb. Desværre, og her er vitterlig tale om et desværre, synes dette spor ikke i afhandlingen at få tildelt den opmærksomhed, det ellers er berettiget. Der er ingen tvivl om afhandlingens grundighed i diskussionerne af de mere eller mindre eksplicite overvejelser over gudsbegrebet hos Foucault og Habermas. Men hvad med afhandlingens selvstændige bud på en gud, der overlever modernitetens afmytologiserende metafysikkritik? Først i konklusionen antyder Albinus et noget diffust begreb om en magtesløs gud, når han konkluderer, at der hos Habermas gemmer sig en forestilling "om en Gud, der i kærlighed til sin egen skabning har givet magten fra sig" (646). Men kunne man spørge: i hvilken forstand er en magtesløs gud overhovedet en Gud? Diskussionen af spørgsmålet forbliver kun antydningssvis, og selvom man taler om antydningens kunst, synes det rimeligt at spørge, om en så væsentlig teologisk afhandling som Albinus' er tjent med kunsten (kun) at antyde et så vigtigt teologisk spørgsmål?

4. Afslutning

Albinus' respektaftvingende afhandling giver en formidabel indføring i Habermas og Foucaults omfattende og komplekse forfatterskaber. Men også den, der i forvejen har et solidt kendskab til disse to forfatterskaber vil efter endt læsning være blevet væsentligt klogere. Ikke alene på Habermas og Foucault og deres forskelligheder og ligheder i opfattelsen af kommunikation, magt, modernitet og religion, men i høj grad også på den bredere filosofiske og teologiske sammenhæng, hvori disse to forfatterskaber skal forstås. Det siger sig selv, at en anmeldelse som denne ikke kan yde Lars Albinus' afhandling retfærdighed. Men måske kan den være en invitation til at indlede en mere nuanceret og gennemgribende diskussion, hvad afhandlingen utvivlsomt har fortjent.